

Robert D. REISZ este profesor la Departamentul de Științe politice al Universității de Vest din Timișoara și decan al Facultății de Științe Politice, Filozofie și Științe ale Comunicării. Principalul lui domeniu de cercetare sunt politicile învățământului superior, dar a publicat și despre politici educaționale în general, migrație și alte teme. Prof. Reisz este și președintele secțiunii de sociologia educației din cadrul Societății Sociologilor din România. De-a lungul anilor a lucrat ca și cercetător la International Center for Higher Education and Research (INCHER) Kassel, Germania, la Hungarian Institute for Education Research (HIER), Budapesta, la Institute for Higher Education Research (HoF), Wittenberg, Germania și a fost bursier al Colegiului Noua Europă (NEC), București și al Collegium Helveticum din Zürich. A publicat până acum 9 cărți, 43 articole în reviste cu referenți, și 28 de capitole de cărți.

Robert D. Reisz, *Eseuri despre universități și alte teme*

© 2017 Institutul European, pentru prezenta ediție

INSTITUTUL EUROPEAN
Iași, str. Grigore Ghica Vodă nr. 13, cod 700469, O. P. 1, C.P. 161
euroedit@hotmail.com; www.euroinst.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
REISZ, ROBERT D.

Eseuri despre universități și alte teme / Robert D. Reisz;
pref.: Adrian Miroiu. - Iași: Institutul European, 2017
ISBN 978-606-24-0189-4

I. Miroiu, Adrian (pref.)

37

Reproducerea (parțială sau totală) a prezentei cărți, fără acordul Editurii, constituie infracțiune și se pedepsește în conformitate cu Legea nr. 8/1996.

PRINTED IN ROMANIA

ROBERT D. REISZ

ESEURI DESPRE UNIVERSITĂȚI ȘI ALTE TEME

Prefață de Adrian MIROIU

INSTITUTUL EUROPEAN
2017

Cuprins

Prefață / 7

Introducere / 11

Eseuri despre învățământ / 13

Manifest împotriva cultului genialității / 15

De ce venim la facultate? / 18

De ce universitatea nu este o întreprindere? / 27

Bacalaureatul 2010 și criza învățământului românesc / 41

Despre uniforme, diferit / 47

Gânduri răzlețe despre comasarea universităților / 57

Alegerile universitare din 2012 și schimbarea de generație / 65

Mărirea și decăderea învățământului superior privat în România / 71

Alte teme / 89

Despre inovații și vinovății în procesul comunismului / 91

Napoleon era scund / 113

Cauzalitate și statistică / 121

Despre proporția de aur și căutarea perfecțiunii / 127

Câteva note pe marginea eseurilor incorecte politic ale lui Claude Karnoouh / 141

Câteva notițe despre aversiunea la risc / 145

Manifest împotriva cultului genialității

Învățământul preuniversitar românesc trăiește într-o romantică preamarire a genialității. Calitatea este confundată cu excepționalitatea și genialitatea și este singura care contează. Nu întâmplător, discuțiile despre calitatea învățământului românesc ajung adesea să folosească numărul mai mare sau mic de olimpici ca argument. Nu întâmplător, multe dintre manualele de liceu folosesc un limbaj fals academic, pretențios și neclar. Și iarăși, nu întâmplător, tema „elevilor supra-dotați” este privită în mass-media ca fiind o problemă mai importantă decât abandonul școlar.

Genialitatea, aici discutată, este clar cantonată în imaginarul romantic al unui creator vag paranoid, asocial și chiar fascistoid prin cultul eroilor pe care îl pricnuiește. Modelul este, desigur, imaginea lui Eminescu, geniul prin excelență al manualelor școlare românești, poate chiar al întregii educații preuniversitare din România. Nu are cu adevărat nicio importanță cum era omul Eminescu, nu despre aceasta este vorba aici, și nici despre meritele sau defectele lui. Este însă vorba despre imaginea dezirabilului comportamental pe care școala românească îl promovează construind pe acest model mitologizat.

Astfel, tot ceea ce nu este excepțional, adică prin definiție, majoritatea, nu este meritoriu. Școala românească visează să producă „mari gânditori, oameni de știință și de artă”, dar este total inaptă și chiar dezinteresată de a produce cetățeni, în sensul complet, democratic și social al termenului.

Mai mult, genialitatea promovată de școala românească este, desigur, neadaptată vremilor mereu vitrege. Geniul trebuie să caute adevărurile în singurătate, fruntea lui să scruteze absolutul.

Inadaptarea aceasta este considerată ca fiind bună. Ea aduce cu sine un dispreț pentru instituțiile democratice, inerent mediocre și imperfecte, dispreț bazat, de asemenea, de genialitate. Anume pe însăși posibilitatea ei. Pentru ca existența genialității este posibilitatea creației perfecte, și prin corolar posibilitatea ordinii sociale perfecte. Omologul genialității este utopia. Cel al democrației este mediocritatea. Dacă geniile există, așa cum ne învață școala, ele trebuie să conducă lumea. Nevoia unui conducător carismatic este strâns legată de același model de genialitate. Singura concesie care se face este că pot exista și genii rele. Astfel, întreaga glorioasă istorie este o paradă a geniilor.

Mitologia geniului promovată în școală este în multe feluri dăunătoare. În primul rând pentru marea majoritate a elevilor care, desigur, nu se pot regăsi în această imagine. Faptul că sunt persoane echilibrate, bine integrate social, cu gusturi și realizări școlare medii, este insuficient valorizat. Pentru orice societate democratică, acești oameni sunt principala valoare și resursă. Ei sunt societatea și pentru ei există statul.

Pentru ei trebuie această țară să fie un loc mai bun și ei sunt cei ce trebuie să o conducă.

Dar mitul genialității îi lovește și pe cei care se regăsesc în el și se adecvează într-un fel de profecție autoimplinită unei imagini de persoană singuratică, neapreciată de societate, în pofida marilor calități. Rămâne, desigur, posteritatea să îi recunoască, sau vreo revoluție să îi aducă în poziția pe care o merită. Căci trăim, desigur, într-o lumea a micimilor, a jumătăților de măsură, a mediocrității de care ei ne pot mântui.

O altă consecință nefastă a acestui tip de educație este și profesionalizarea întârziată a meseriilor. Profesionalizarea modernă a dezvoltat un sistem de rezolvare al problemelor bazat pe abordări algoritmice, pe protocoale de pași bine definiți și demersuri structurate, precum și pe o etică profesională. Profesionalizarea implică în mare măsură predictibilitate, atât a acțiunilor care trebuie întreprinse, cât și a rezultatelor. Valorizarea excesivă a excepționalismului este, în același timp, o desconsiderare a profesionalizării. La noi, un bun instalator, un bun medic sau un bun avocat nu este o persoană care cunoaște pașii algoritmici pentru rezolvarea unei probleme, ci este un ingenuos, capabil de euristici complexe, un geniu al meseriei lui. Ca atare, succesul unui demers nu mai e previzibil, probleme simple nu își găsesc rezolvări simple. În fine, nu mai e nicio diferență între o problemă simplă și una complicată, pentru că rezolvările trebuie mereu reinventate, ingeniozitatea mereu pusă la încercare.

Și totuși, ce e de făcut? Școala trebuie să reabiliteze normalitatea, să valorizeze media, lucrul bine făcut, și nu excepționalismul. Nu cer să se schimbe

mentalitățile înainte de a se schimba formele, căci așa ceva este imposibil, cer tocmai să se schimbe formele, ceea ce se poate face prin transformări ale cadrelor curriculare și ale pregătirii pedagogice, astfel încât acest păgubos cult al excepționalismului și al genialității să dispară din sălile de clasă. Nu cer să se predea un anume poet sau să nu se predea un altul, să se prezinte sau nu contribuția istorică a unui domnitor sau a altuia. Ceea ce cer este ca abordarea critică să prevaleze asupra mitologizării, contextualizarea social-istorică să nu lipsească și umanizarea personajelor manualelor noastre să elimine cultul geniilor și a eroilor.

Este ușor și inutil să pretindem că apărăm normalitatea de atacul unei pretinse sub-normalități, ceea ce este important și mult mai greu este să o apărăm de atacul supranormalității.

De ce venim la facultate?

Cu câțiva ani în urmă, la Universitatea de Vest din Timișoara, Gabriel Liiceanu și-a anunțat o conferință cu acest titlu¹. Spre dezamăgirea mea, din motive care nu le mai țin minte, a renunțat la temă, vorbind despre altceva. La final, printre răspunsurile la întrebări, domnul Liiceanu a inserat și câteva cuvinte despre tema anunțată inițial. După părerea dânsului, tinerii se îndreaptă către învățământul superior pentru a afla „soluții de viață“. Am fost destul de frapat de această opinie. Ea trădează un fel de funcționalism în care întotdeauna există o serie de motive „reale“ de care actorii sociali înșiși nu sunt cu adevărat conștienți. Nu neg, sunt foarte multe teorii sociale dintre cele mai respectabile care găsesc să identifice asemenea motivații, de la „conștiința de clasă” a lui Marx până la „habitusul” lui Bourdieu. Totuși, înclin să cred că nu avem de a face cu așa ceva. Dacă înțeleg bine, „soluția de viață” a domnului Liiceanu ar trebui să fie o problematizare conștientă a studentului pentru a avea rolul unei soluții, adică un caracter de paradigmă de viață, un rol director al alegerilor viitoare. Altfel nu ar mai fi, de fapt, o

¹ Ciclul de conferințe Microsoft, 9 aprilie 2008, Universitatea de Vest, Timișoara.

soluție de viață. Dacă urmărim însă ce spun studenții întrebați despre alegerea lor de a veni la universitate, obținem cu totul alte răspunsuri. Conform unui sondaj efectuat de către The Gallup Organization Romania, pe un eșantion reprezentativ de 1171 studenți, în anul 2007, universitatea înseamnă pentru studenți „posibilitatea de a învăța lucruri noi” (54 %), respectiv „posibilitatea de a obține o diplomă” (37 %). Orice alte răspunsuri au avut ponderi extrem de mici.

Și bunul simț comun articulează asemănător: fie în mod critic, fie doar constatativ, sunt două răspunsuri care apar adesea. Pe de o parte, cu o oarecare conotație pozitivă, se consideră că tinerii merg la universitate în general pentru a învăța și mai exact pentru a învăța o meserie, o profesie. Pe de altă parte, cel mai adesea critic, se spune că merg „doar” pentru a primi o diplomă. Aș vrea să analizez în cele ce urmează aceste alternative. Sunt ele chiar atât de diferite? Și ce implică ele pentru universitate?

Vreau să susțin aici că, deși limitative față de ansamblul funcțiilor universității determinate de diversele abordări teoretice, cele două motivații identificate de obicei, „profesia” și „diploma” sunt fațete ale aceluiași concept esențial: legitimarea pe poziții de status în societate. Și mai mult vreau să susțin că tinerii așteaptă de la universitate o îmbunătățire a șanselor pentru o viață fericită și acest lucru nu numai că trebuie acceptat ci este chiar bine așa.

Într-un articol fundamental, John W. Meyer² a sistematizat teoriile sociologiei educaționale referi-

² John W. Meyer, (1977), „The effects of Education as an Institution”, în *American Journal of Sociology*, 83/1.

toare la funcțiunile învățământului în trei mari grupe: teorii ale socializării, teorii ale distribuției de status și propria lui teorie a legitimării de status. Primele consideră că școala, și prin extensie și universitatea, este menită să modifice comportamentul, să educe, să creeze de fapt comportamentul dorit pentru un absolvent de un anumit fel. Absolventul de medicină trebuie să fie socializat ca medic, ceea ce include desigur și cunoștințele specifice, dar și un anumit limbaj, reflexe comportamentale specifice chiar unele aparent puțin legate de calitatea profesională propriuzisă. Teoriile distribuției de status văd societatea ca pe un ansamblu mai mult sau mai puțin stabil de poziții de status pe care persoanele sunt distribuite conform nașterii, abilității, educației, etc. Modernitatea cvasi-generalizează ocuparea pozițiilor pe baza educației. În fine, teoria lui Meyer a legitimării unifică într-o oarecare măsură aceste două abordări. Meyer susține că scopul sistemului educațional este de a oferi legitimitate pentru ocuparea unor poziții de status și că această legitimare funcționează și ca o profeție auto-creatoare. Ce vrea el să spună este că socializarea profesională nu se termină în cadrul procesului educațional formal și astfel un absolvent de medicină, ca să folosesc același exemplu, se va mula așteptării sociale și se va comporta ca un medic.

În viața de zi cu zi diploma este de fapt un token, un obiect simbolic care oferă legitimitatea ocupării unei poziții. Când un tânăr dorește o diplomă, asta este ceea ce dorește de fapt, semnul formal al legitimității ocupării unei poziții de status. El vrea diploma ca semn. El vine la universitate nu doar

Respe pentru a obține cunoștințele necesare pentru a fi medic. Aceste cunoștințe le percepe adesea chiar ca pe un rău necesar sau ca pe un efort necesar, un preț pe care îl plătește pentru a primi diploma care îi va permite să trăiască viața unui medic, să aibă veniturile și prestigiul profesional, poate chiar și puterea de decizie a unui medic, chiar și consumul cultural aferent. Nu exclud de loc motivațiile altruiste aici și nici o anume curiozitate științifică. Și totuși principalul motiv este cel al nevoii de legitimare, legitimare care permite o anumită viață, presupus dezirabilă.

În același sens universitatea are în mod tradițional și rolul de loc al pregătirii profesionale. Universitatea medievală era eminentement vocațională³, caracter de la care s-a îndepărtat o dată cu reformele romantismului liberal al lui Wilhelm von Humboldt. Științele, cunoașterea academică au trecut pe primul plan. Cel de al doilea mare curent reformator al acelei epoci început de secol XIX, cel Napoleonean, a exacerbât însă tocmai caracterul profesional al educației academice. Modelul comunist al învățământului superior datorează mult acestui model napoleonean, preluat prin filieră rusă. Practic, programele de studii nu au avut finalități strict științifice în anii comunismului. Chiar și programele de studii cele mai legate de științe, precum matematica sau fizica, au fost deviate către pregătirea profesională fiind identificate cu

³ La ora actuală, termenul de vocațional este folosit cel mai adesea ca un sinonim pentru profesional. Aici, deși includ și acest sens, vreau să fac o referire și la sensul mai vechi al cuvântului, anume acela care îl leagă de conceptul de vocație.

profesiile pedagogice. Este normal ca acum, în Estul Europei mai mult decât în Vest, legătura dintre pregătirea profesională și învățământul superior să fie deosebit de puternică. Aceasta mai implică ceva, anume faptul că exercitarea unei profesii este legată de o legitimitate de tip funcțional. Nu se devine un bun medic, inginer sau profesor prin naștere, carismă sau decret. Se devine un bun medic, inginer sau profesor prin anumite competențe, ce se dezvoltă prin educație și experiență. Societatea mandatează universitatea să ofere educația, iar semnul cum că au fost obținute cunoștințele necesare competențelor este diploma. Ceea ce dorește studentul este, din nou, diploma și este normal să fie așa. Desigur pentru student dezideratul este de a obține aceasta cu un efort minim și iarăși, este normal să fie așa.

Ce înseamnă însă toate acestea pentru universitate? În primul rând, universitatea este cea care trebuie să vegheze la valoarea diplomei, să nu permită demonetizarea ei căci altfel își pierde rațiunea de a exista, adică legitimitatea de a legitima. Căci, privind lucrurile sub forma unei economii, pentru a da legitimitate, universitatea însăși trebuie să posede legitimitate.

Dacă universitatea oferă legitimitate, atunci principala resursă de care are nevoie ca să existe și ca să prospere este tocmai legitimitatea ei instituțională. Această legitimitate se creează față de societate în ansamblu, dar mai concret ea este întreținută de o parte a societății, ceea ce în alt context Bourdieu numea spațiu de legitimare⁴. Spațiul de legitimare al

⁴ Pierre Bourdieu, *Economia bunurilor simbolice*, Editura Meridian, București, 1986.

universității este deosebit de larg și eterogen, practic conține pe lângă lumea academică, profesori și studenți, și mass-media, și părinții și absolvenții universităților. Universitatea este temă de dezbatere publică; legitimitatea ei ca și instituție generică, dar și legitimitatea universităților individuale sunt puse în discuție adesea. De aici și principala concluzie a textului de față: universitatea trebuie să întrețină și înmulțească „capitalul” ei de legitimitate. În practică, această înseamnă de fapt întreținerea și înmulțirea prestigiului ei. Strategiile academice pentru crearea de prestigiu sunt multe, de la publicitate propriu-zisă și atragerea de purtători de prestigiu obținut în alt context la susținerea cercetării de vizibilitate mare. Ce au în comun majoritatea acestor strategii este, în mod surprinzător tocmai legătura destul de vagă cu conferirea legitimității absolvenților, adică cu procesul educațional. Urmărind strategiile unor universități de a accede în topurile mondiale ale universităților observăm tocmai aceasta. Dacă, până la un punct, aceste strategii ar putea fi benefice pentru activitatea de cercetare de vârf, ele nu contribuie în niciun fel la procesul educațional. Și totuși, printr-un mecanism aproape pervers, strategiile acestea pot avea chiar și efecte benefice asupra procesului educațional. În măsura în care se reușește creșterea prestigiului instituțional, un număr mai mare de potențiali studenți se vor îndrepta către instituție și astfel calitatea absolvenților poate crește, ducând, eventual, la un cerc virtuos al prestigiului.

Ce ar trebui să facă o universitate ca să își consolideze prestigiul în mod țintit? Nu este ușor de

răspuns la o asemenea întrebare, în special pentru că aș dori să mă refer la strategii mai puțin uzuale. Vreau, de asemenea, să precizez că pentru orice strategii organizaționale, rezultatele depind de atâtea variabile latente încât rămân în cel mai bun caz incerte, în cel mai rău caz, sfaturile pot fi chiar contraproductive. Și totuși, anumite considerații pot fi făcute. Conform multor cercetări de sociologie organizațională principalele variabile care împiedică eșecul organizațional sunt vârsta și volumul. Am testat aceasta pe date ale mediului academic din diferite țări utilizând analiza statistică de supraviețuire și am găsit că vârsta are un efect pozitiv în practic toate mediile, că volumul organizațional are efect prin numărul cadrelor didactice angajate și mai puțin prin numărul studenților, că există un prestigiu mai mic și un risc crescut independent de alte variabile în cazul instituțiilor private și că numărul de programe de studii oferite are un efect pozitiv pentru majoritatea tipurilor de universități⁵.

Desigur, aceste rezultate sunt destul de greu de transpus într-o strategie. Oricum, învățămintele care trebuie trase sunt: campaniile de presă ale universităților e bine să se concentreze pe tradiție, pe vechime, acolo unde asta se poate face. Apoi, merită investit într-un număr mic de studenți per cadre

⁵ Enrique Fernandez Darraz, Gero Lenhardt, Robert D. Reisz, Manfred Stock, „Hochschulprivatisierung und akademische Freiheit. Jenseits von Markt und Staat: Hochschulen in der Weltgesellschaft”, în *Science Studies Reihe*, Bielefeld, Oktober 2010, p. 195.